

Wat is je 'ik'? Zijn dat die poppetjes

Filosoferen met kinderen over identiteit en emoties

Sabine Wassenberg

In de filosofielessen van Sabine Wassenberg leren kinderen anders kijken naar hun wereld en zichzelf. Maar de kinderen op veelal multiculturele scholen laten ook haar in de spiegel kijken: "Ik word stevig aan het denken gezet over mijn eigen waarden. Het gaat erom radicaal bescheiden te zijn over je eigen standpunt en op socratische wijze begrip te hebben voor dat van een ander." Een voorpublicatie uit Sabines nieuwe boek *Kinderlogica*.

Als stimulus laat ik vandaag de trailer zien van de animatiefilm *Inside Out*, of in het Nederlands: *Binnenstebuiten*. Het enthousiasme is groot. Sommige kinderen hebben de film al gezien en willen dat ook graag aan iedereen kenbaar maken. De trailer is een scène waarin het twaalfjarige meisje Riley aan tafel zit met haar vader en moeder. We zijn niet alleen toeschouwer van wat er op het eerste gezicht gebeurt, maar ook van het proces in hun hoofd: bij ieder zitten vijf poppetjes in een soort cockpit van waaruit ze de persoon waarin ze zitten, besturen. Zo heeft iedereen blijkbaar vijf typetjes: de boze, de verdrietige, degene met afkeer, de vrolijke en de angstige. In het fragment vraagt moeder hoe het was op Rileys nieuwe school, is vader aan het dromen over voetbal, doet Riley stug en brutaal, wordt vader boos. Uiteindelijk raakt moeder teleurgesteld in vader en dagdroomt dan over de Braziliaanse piloot die ze ooit heeft afgeslagen. "Mogen we de hele film zien?", vraagt Ayoub hoopvol, maar natuurlijk ga ik nu niet de hele film laten zien. "Kijk die maar in je vrije tijd", zeg ik.

"In het echt zijn er meer emoties, juf"

Voordat de film begon had ik de opdracht gegeven om zélf filosofische vragen te bedenken en op te schrijven,

tjes in je hoofd?

tijdens de film. Nu ik de opdracht herhaal gaan de meesten pas schrijven. "Dus niet 'Waarom heeft Riley rode gympen aan?', maar grote vragen, moeilijke, waar je diep over kunt nadenken."

"Ja, dat weten we wel, juf", zegt Manal.

"Waar je over kunt discussiëren!", roept Ayoub nog. Ik knik hem bevestigend toe.

Als ze allemaal iets op papier hebben, vraag ik het op. Ik neem plaats achter het toetsenbord waarmee ik tekst kan typen op het digibord. Dat werkt beter als ik veel tekst verwacht, want ik schrijf niet zo netjes. Als ik op het bord schrijf of typ zijn kinderen meestal even stil. Waarschijnlijk omdat ze het leuk vinden om met hun ogen te volgen wat er op het bord verschijnt.

"Waarom komt er vuur uit het hoofd van die rode?", vraagt Ayoub. De rode is het boze poppetje. "Omdat hij boos is natuurlijk!", roepen veel kinderen direct. Dat vuur moet niet letterlijk genomen worden, maken ze duidelijk. Er ontstaat een discussie over welke kleur poppetjes voor welke emoties staan: de gele is plezier, de rode dus boos, en dan zijn er nog de angstige paarse, de groene van afkeer, en de verdrietige blauwe.

"In het echt zijn er nog meer poppetjes", roept Mohammed. "Bijvoorbeeld jaloezie."

"Ja, of verliefd", zegt Felicity.

"Opgewonden!", roept Regilio. De klas moet lachen.

Droste-effect

Dan komen de vragen.

Stefanie: "Hebben alle mensen poppetjes?"

Mohammed komt met een prachtige: "Als er poppetjes zijn, en ook poppetjes in hún hoofd, gaat het dan altijd door?" Hij raakt hiermee het paradoxale probleem van het bewustzijn. Als je de actor, de keuze-maker, je 'ik' als een soort klein poppetje, homonculus in het Latijn, in je hoofd localiseert, dan kun je bij dat poppetje alsnog afvragen hoe zijn bewustzijn werkt. Zit er in het hoofd van dat poppetje dan ook een nog kleiner poppetje? En gaat dit dan oneindig door, zoals bij de bekende afbeelding op een Droste-blik of een Russische Matroesjkapop?

Ik peil even of iedereen deze vondst van Mohammed snapt, door hem het nog eens te laten herhalen. Niet de hele klas vindt het zo fascinerend als ik, maar sommigen vinden het best leuk. Ik zie dat Joy het zeker begrijpt en Chaima ook. De anderen lijken vooral zelf liever aan de beurt te willen komen.

"Hoe beslissen de poppetjes wat er gebeurt?", vraagt Marlies.

"Hoezo zit er een tafel in hun hoofd?", oppert Werner. Lekker nuchter.

"Hoezo zit er een knop met een beamer in het hoofd?", volgt Felicity.

Beamer in je hoofd

Op die laatste vraag wil ik meteen even opheldering vragen. Zelfs in groep 4 snappen de kinderen dondersgoed dat de poppetjes 'bij wijze van spreken' in de hoofden van die mensen zitten. Ze begrijpen dat het niet letterlijk is en dat de poppetjes staan voor verschillende emoties.

"Wie kan hier antwoord op geven?"

Marlies: "Ja, dat is een gedachte."

"Of een herinnering!", vult Malak aan.

Mooi. "Je bedoelt dat het symbolisch is, voor als je in gedachten iets voor je ziet?", vraag ik. Ze knikken. "En gebeurt dat in het echt ook?"

Ze begrijpen even niet wat ik bedoel. Een beamer in je hoofd. Natuurlijk niet, juf. Duh.

"Oké, sluit even allemaal je ogen", zeg ik, en ik ga op een rustige manier praten. "Ja, even serieus, allemaal ogen dicht." Ik kijk vlug naar degenen die nog niet meedoen. Manal, Regilio, Abdelrachman. Ik kijk ze aardig aan: "Ja, heel goed. Denk eens aan een roze olifant!" Dat is het eerste wat me invalt. Ik zie Pieter grinniken en Youssef ook. "En die olifant loopt over een grasveld...."

En plotseling komt er een aapje aan een paar ballonnen uit de hemel vallen. Het aapje gaat een dansje doen en de roze olifant doet met hem mee. En dan.... gaan ze een potje voetballen."

Genoeg gevisualiseerd. "Doe maar weer je ogen open. En? Zagen jullie iets?", vraag ik. Knikkende gezichten.

"Ja juf, ik zag de olifant voetballen maar hij schoot mis, naast het doel", zegt Mohammed.

"Bij mij kwamen er nog veel meer aapjes bij!", roept Youssra.

"Bij mij gingen ze voetballen met een kokosnoot, juf!", zegt Abdelrachman.

"Wat heb jij gezien?", vraag ik aan Sara.

"Bij mij voetballen ze met een ballon", zegt ze.

Kunnen je hersens zélf denken?

"Maar hoe werkt dat dan, hebben jullie dan ook een beamer in je hoofd?", vraag ik.

"Nee", zegt David, "dat zie je met je hersenen. Die kunnen dat gewoon bedenken."

"Hmmm... oké", zeg ik hardop overdreven peinzend. Dit roept natuurlijk een filosofische vraag op.

"Nee, je hersenen kunnen niet zelf denken", reageert Wouter slim.

"Jawel, toch, je denkt toch met je hersenen?", vraagt Felicity, duidelijk niet begrijpend waar David op doelt. Ze praat luid en een tikje langzaam zoals altijd, maar opgewonden, alsof haar vraag toch wel dringend is. Haar licht krullende lokken hebben highlights en haar hardos beweegt mee als ze praat.

Joy snapt het misverstand: "Nee, je hersenen zélf kunnen niet denken!"

Werner snapt hem ook: "Nee, je hersenen hebben informatie. En ze kunnen dingen opslaan net als een computer. Maar ze kunnen niet nadenken."

Hier hebben we het al eens eerder over gehad. Joy had toen de vraag hoe de hersenen nu moeten weten hoe ze moeten werken en in haar ogen gaf dit bestaansrecht aan de ziel.

Stembordjes

"Laten we eens gaan kijken welke vraag we gaan bespreken van de lijst." Soms laat ik de kinderen zelf kiezen door te stemmen, maar in dit geval besluit ik zelf. Het wordt Stefanie's vraag: "Hebben alle mensen poppetjes? Die gaan we nu behandelen. Laten we eerst met onze stembordjes stemmen."

Ik herhaal de vraag nog twee keer, totdat iedereen een rood, groen of oranje stembordjes opgestoken heeft. Aanvankelijk heeft bijna iedereen rood. Maar dan verschijnen er toch een paar oranje en zelfs groene. Ik wijs eerst een groene aan.

Chaima: "Ja, we hebben allemaal emoties. En die bepalen wat we doen."

Plotseling gaan er meer bordjes van rood naar oranje. Ze gaan mee in Chaima's argument. Ik geef ze een compliment voor het luisteren en openstaan voor de argumenten van een ander. Het gaat dus niet om échte maar om

figuurlijke poppetjes, accepteren ze nu, en we hebben inderdaad allemaal emoties. "Wie wil er reageren op Chaima?" vraag ik. "Hebben we allemaal emoties, die bepalen wat we doen?"

Deze vraag kan zo gesteld worden, dat het erom gaat of we echt allemaal emoties hebben. Dit is het eerste waar de kinderen in hun kritische modus meteen aan denken. Is er een uitzondering op te bedenken?

"Misschien bestaat er wel iemand zonder emoties", zegt Wouter. Hij weet dat hij dan wel met een aannemelijk voorbeeld moet komen. "Bijvoorbeeld een seriemoordeenaar of zo."

"Nee, die heeft ook emoties," gaat Sara er tegenin. "Die is boos."

"Alle mensen hebben emoties", zegt Abdelrachman stellig.

"Nee, want zombies niet!", zegt Ayoub enthousiast. 'Zombies' lijkt een cue zijn om te beginnen met lachen en onrustig onderling te discussiëren. Zombies zijn spannend. Ik vraag om stilte.

"Maar dat zijn dus geen mensen", zegt Pieter pedant.

Worden we bestuurd door emoties?

Of we allemaal emoties hebben vind ik zelf eigenlijk niet zo interessant. Veel boeiender is de kwestie of we inderdaad bestuurd worden door die emoties en de vraag die Marlies stelde: hoe beslissen de emoties dan wat er gebeurt?

"Werner?", vraag ik. Hij wilde niet per se iets zeggen, maar had zijn oranje bordje wel nog hoog opgestoken. "Ehm... ik wilde nog ingaan op Chaima", begint hij aarzelend, want dat is dus een redenering terug. Graag, knik ik hem toe. "Chaima zei: we hebben emoties die bepalen wat we doen", recapiteel ik.

Werner vervolgt: "We hebben emoties en soms is de ene de baas en soms de andere. Dat was ook in de film!" Hij bedoelt dus in de hele film *Inside Out*.

"Ja, en dan is er eentje weg!", gilt Youssra. "En dan moeten ze naar de kern-herinneringen!"

"Oké, oké. Niet iedereen heeft de film gezien", zeg ik vlug. "We filosoferen nu even alleen over het fragment dat we net hebben gezien." De reacties op Youssra worden in de kiem gesmoord. "Goed, dus soms is de ene de baas en soms de andere? En werkt dat ook in het echt zo?"

"Ja", zegt Marlies. "Soms ben je verdrietig, dus dan heeft het blauwe poppetje gewonnen."

"Dat denk ik ook", vult Stefanie aan, "het gaat erom wie het sterkst is, zeg maar, en dat gebeurt er dan, in het echt."

"Je binnenste 'ik' is de baas"

"Oké", probeer ik het te koppelen aan de echte wereld: "Dus in je hoofd zijn er meerdere emoties en die zijn met elkaar in een soort wedstrijd, en wie er wint bepaalt wat je voelt in het echt?"

"Ja!", zegt Joy, "bijvoorbeeld als je verdrietig bent, dan is er altijd nog Joy," zegt ze met nadruk, "Plezier, die je dan kan opvrolijken." En ze begint trots te glimlachen. De kinderen snappen hem. Zij heet zelf natuurlijk Joy. Het is niet de meest uitvoerige analyse van wat er in de menselijke geest gebeurt, maar wel al een stap. "Maar is er dan niemand de baas? Een directeur?", vraag ik. "Ja, je bent zélf de baas," zegt David. Hij beseft waarschijnlijk niet wat voor diep filosofisch probleem hij op tafel legt. 'Bewustzijn' is een concept dat meestal niet uit de kinderen zelf komt. Ik richt de aandacht op David voor nadere uitleg. "Zelf?"

"Ja. Jij bepaalt zélf wat er gebeurt," voegt hij toe. "En... hoe zou dat er dan uitzien in de film met de poppetjes?" Doorgaan in dezelfde analogie zou het een en ander misschien beeldend en helder maken voor de rest van de groep. Nóg een poppetje aan tafel zetten, zou alleen wel een erg simpele oplossing zijn. Wouter is hem voor. "Dat kan niet."

"Nee?", vraag ik. Marlies: "Je binnenste ik is eigenlijk de baas."

"Maar wat is je ik?" vraag ik. Manal begrijpt de vraag dondersgoed, zie ik aan haar ogen.

Als het mysterie je de woorden ontnemt

Een deel van de klas denkt na over deze bizarre filosofische kwestie en het andere deel is ongetwijfeld afgehaakt. Maar het blijft een interessante kwestie, de kwestie van het 'ik'. Het zijn voor mij de pareltjes binnen de filosofielessen, om te voelen dat we samen langs zo'n onbegrijpelijke afgrond van een filosofisch probleem schurken. Daar waar het mysterie je de woorden ontnemt. Het is kicken. En ik neem ze er graag mee naartoe. Verwondering. "Eigenlijk is het heel gek." Ik zie de klas in zijn geheel voor me. Alle kinderen. Alle personages met hun poppetjes in hun hoofd. Alle gedachten die zij op hun innerlijke beeldscherm projecteren en die ze zo dapper ter discussie hebben gesteld. De lieflijke Joy, de chagrijnige maar soms hoogbegaafde Manal, de lomp uitzierende maar lieve en goedbedoelende gelovige Mohammed, Werner met zijn gehoorapparaat, Ayoub met zijn kleine en guitige gezichtje. "Je ik zit in je hart", zegt Joy. "Dat is eigenlijk je ziel en die beslist."

"Nee, je hart is gewoon een spier," zegt Wouter. "Al die poppetjes samen zijn de baas," oppert Mohammed. "Ze moeten samen overleggen wie er gelijk heeft."

Sabine Wassenberg (1981) is filosoof en geeft filosofieles op uiteenlopende scholen, voornamelijk in Amsterdam, vanuit de organisatie WonderWhy. Ze schreef al een aantal educatieve boeken over filosoferen met kinderen. Dit is een voorpublicatie uit het boek Kinderlogica, Filosoferen op een multiculturele school.

Het boek verschijnt in maart 2017 bij

Uitgeverij Lemniscaat. www.sabinewassenberg.com, www.wonderwhy.nl

*Portretfoto Sabine: Ingrid Vente
Beelden Inside Out: filmposter Pixar*

Filosoferen met kinderen

Zó oefen je de 21st century skills

Maak het denken kritisch, creatief en coöperatief vanuit een zorgzame en onderzoekende houding!

Uitermate geschikt voor burgerschapsvorming en cultuureducatie.

Boek nu een lesprogramma voor in de klas of schrijf je in voor onze trainingen en workshops:

11, 18 maart 2017	Verdiepingstraining FMKJ
7 oktober 2017	Introductietraining FMKJ
11, 25 november 2017	Training FMKJ
10, 24 maart 2018	Verdiepingstraining FMKJ

www.wonderwhy.nl

www.wereldwijsfilosoferen.nl

